

non nocet: homo, Deum diligis, fraternitatem diligis, Ecclesiam Dei diligis: sempiterna merces erit; laboras in terra, sed pervenies ad fructum promissum: quis tibi tollit quod diligis? hæc Rabanus.

30. POST HÆC DEUS IN TERRAM RESPEXIT, ET IMPLEVIT ILLAM BONIS SUIS. — Hinc patet hucusque sermonem fuisse de cœlis et cœlestibus. Refricat enim ordinem quem Deus in mundi creatione servavit, *Genes. 1. q. 2.* Deus primis duobus mundi diebus cœlos instituit, ornavit et ordinavit; deinde tertio die respexit in terram, illamque plantis, herbis, arboribus, metallis vestivit, ac mox animalibus, avibus et homine implevit. Unde Syrus, *post hæc in terram prospexit, benedixitque eos* (homines et terræ incolas) *in omnibus frugibus ejus, adeo ut terra sit mater honorum omnium.*

31. ANIMA OMNIS VITALIS (omnis viventis) DENUNTIAVIT ANTE FACIEM IPSIUS, ET IN IPSAM ITERUM REVERSIO ILLORUM, — *q. d.* Anima omnis vitalis, hoc est, omne animal, et omne vivens, denuntiavit, id est, aperte indicavit, et jugiter indicat id quod est, aperte indicavit, et jugiter indicat id quod est, dixi, scilicet Deum implevisse terram bonis suis: indicat, inquam, ante faciem ipsius, scilicet non Dei, ut vult Rabanus, sed terræ (Græce enim est pronomem femininum *αὐτῆς*), id est, in conspectu terræ, vel in superficie terræ: quia scilicet omne vivens bonis terræ, in ejus superficie nascentibus, vivit et fruatur; et iterum, dum moritur, in terram revertitur. Noster legit *ἀποκάλυψε*, id est *revelavit, denuntiavit*, et, ut aliqui legunt, *denudavit*. Jam legunt contrarie *ἐξήλωσε*, id est *tegit, operuit*. Sic enim habent Græca Complutensium, *animam omnis animalis abscondit vultus ejus* (*αὐτῆς*, scilicet terræ), *et in illam reversio illorum, q. d.* Terra tegit, contegit et protegit omnia animalia, illaque rursus in terram e qua nata sunt, per mortem revertuntur. Romana mutato casu eundem pene exhibent sensum: *Anima, inquam, omnis vitalis operuit faciem ejus, et in ipsam reversio illorum, q. d.* Animalia, dum vivunt, tegunt superficiem terræ; et rursus dum moriuntur, in illam revertuntur. Sic et Tigurina, *vita animantium omnis generis operuit superficiem ejus, et in eandem unumquodque revertitur*. Sic et Syrus, *anima omnium viventium replevit faciem ejus, et collegit in medio ejus omnia opera eorum.*

CAPUT DECIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prosequitur operum et magnalium Dei enarrationem, ut lectorem ad Dei obsequium et venerationem impeliat, estque de utroque, hoc capite quasi perpetua concio. Igitur primo, ex Genesi narrat creationem hominis ad imaginem Dei, deorsusque præsertim sapientiæ et legis divinæ illi inditas, pactum a Deo cum eo initum, Dei que intuitum in omnia hominum opera et peccata; atque ex hisce omnibus, vers. 21, concludit incitatumque hominem, ut per penitentiam, vite emendationem, omnemque sanctitatem ad Creatorem suum tam munificum convertatur, Deoque suo cum omni reverentia et devotione serviat.

1. Deus creavit de terra hominem, et secundum imaginem suam fecit illum. 2. Et ite-

Monet hominem suæ originis sui que finis, refricatque illam Dei in Adami sententiam: « In sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec revereris in terram de qua sumptus es; quia pulvis es, et in pulverem reverteris, » *Genes. III, 19*, ut cum ad humilitatem æque ac Dei timorem excitet, moneatque ut habeat curam animæ suæ, iugiter, vel in cœlo felicissime, vel in inferno miserrime victuræ, cum corpus brevi terræ sit reddendum. Est ergo terra quasi horreum et thesaurus, ex quo large omnia animalia aluntur et vivunt: eadem est et sepulchrum, in quod omnia tandem redeunt. Est vero utrumque admiratione dignum, quod, cum plurima et quasi infinita sint animalia, singula tamen sufficientia et congrua sibi in terra inveniant alimenta; et cum tot tantæque sint, omnia in terram redeant, nec tamen terra crescat vel intumescat, sicut omnia flumina in mare, et tamen mare non redundat, *Eccle. 1, 7.* Ita Palacius.

Porro Rabanus, Dionysius et Lyranus hæc ad Deum referunt, *q. d.* « Anima omnis viventis denuntiat, id est, ipso facto ostendit quod propter eam erant illa bona a Deo producta, quia usa est ipsis. Et ipsa iterum reversio illorum; nam per animam rationalem ista reducuntur in Deum, ipsum de bonis suis laudando, et per animam sensitivam suo modo, quia est materia divinæ laudis. » Verum Græca pronomina *αὐτῆς* et *αὐτῶν*, cum sint feminina, non Deum, sed terram referunt et respiciunt, ut dixi. Sapienter et pie S. Augustinus in illud *Psal. xxvi, 16*: « Circuivi, et immolavi in tabernaculo ejus hostiam vociferationis. Circumeat, inquit, animus tuus per universam creaturam, undique tibi clamabit creatura: Deus me fecit. Quidquid te delectaverit in arte, artificem commendat, magisque si circum-eas universa, consideratio concipit artificis laudem. Vides cœlos? magna opera Dei sunt. Vides terram? Deus fecit semina innumera, diversitates germinum, multitudinem animalium. Circumi adhuc cœlos usque ad terram, nihil relinquant; undique tibi omnia resonant Creatorem, et ipsæ species creaturarum voces sunt quædam Creatorem laudantium. »

rum convertit illum in ipsam, et secundum se vestivit illum virtute. 3. Numerum dierum et tempus dedit illi, et dedit illi potestatem eorum quæ sunt super terram. 4. Posuit timorem illius super omnem carnem, et dominatus est bestiarum et volatilium. 5. Creavit ex ipso adjutorium simile sibi: consilium, et linguam, et oculos, et aures, et cor dedit illis excogitandi; et disciplina intellectus replevit illos. 6. Creavit illis scientiam spiritus, sensu implevit cor illorum, et mala et bona ostendit illis. 7. Posuit oculos suos super corda illorum, ostendere illis magnalia operum suorum, 8. ut nomen sanctificationis collaudent; et gloriari in mirabilibus illius, ut magnalia enarrant operum ejus. 9. Addidit illis disciplinam, et legem vitæ hæreditavit illos. 10. Testamentum æternum constituit cum illis, et justitiam et judicia sua ostendit illis. 11. Et magnalia honoris ejus vidit oculus illorum, et honorem vocis audierunt aures illorum, et dixit illis: Attendite ab omni iniquo. 12. Et mandavit illis unicuique de proximo suo. 13. Viæ illorum coram ipso sunt semper, non sunt absconsæ ab oculis ipsius. 14. In unamquamque gentem præposuit rectorem, 15. et pars Dei Israel facta est manifesta. 16. Et omnia opera illorum velut sol in conspectu Dei, et oculi ejus sine intermissione inspicientes in viis eorum. 17. Non sunt absconsa testamenta per iniquitatem illorum, et omnes iniquitates eorum in conspectu Dei. 18. Eleemosyna viri quasi signaculum cum ipso, et gratiam hominis quasi pupillam conservabit; 19. et postea resurget, et retribuet illis retributionem, unicuique in caput ipsorum, et convertet in interiores partes terræ. 20. Pœnitentibus autem dedit viam justitiæ, et confirmavit deficientes sustinere, et destinavit illis sortem veritatis. 21. Convertere ad Dominum, et relinque peccata tua: 22. precare ante faciem Domini, et minue offendicula. 23. Revertere ad Dominum, et avertere ab injustitia tua, et nimis odito execrationem: 24. et cognosce justitias et judicia Dei, et sta in sorte propositionis, et orationis altissimi Dei. 25. In partes vade sæculi sancti, cum vivis et dantibus confessionem Deo. 26. Non demoreris in errore impiorum, ante mortem confitere. A mortuo quasi nihil, perit confessio. 27. Confiteberis vivens, vivus et sanus confiteberis, et laudabis Deum, et gloriaberis in miserationibus illius. 28. Quam magna misericordia Domini, et propitiatio illius convertentibus ad se! 29. Nec enim omnia possunt esse in hominibus, quoniam non est immortalis filius hominis, et in vanitate malitiæ placuerunt. 30. Quid lucidius sole? et hic deficiet. Aut quid nequius quam quod excogitavit caro et sanguis? et hoc arguetur. 31. Virtutem altitudinis cœli ipse conspiciat, et omnes homines terra et cinis.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. DEUS CREAVIT DE TERRA HOMINEM (sicut figulus ex argilla format vasa figulina: hinc Deus dicitur fictor, nos figmentum: hinc rursus Adam dictus est ab adama, quasi homo ab humo) ET SECUNDUM IMAGINEM SUAM FECIT ILLUM, — puta secundum exemplar suum, ut scilicet homo Dei, quasi exemplaris sui, expressa esset imago. Imago naturalis Dei est in anima, quæ spiritus est, polletque intellectu, libertate, dominio in animalia omnesque res creatas; ut Adam, in hoc mundo dominans omnibus, esset quasi Deus quidam terrestris. Imago supernaturalis Dei est in gratia, puta fide,

spe, charitate cæterisque virtutibus quas Deus in creatione Adæ indidit: quam Adam peccando perdidit, sed Christus patiando et moriendo restauravit. Vide dicta *Genes. 1, 26.* Meminit imaginis Dei, tum ut ostendat Dei in hominem munificentiam, qua hominem ad tantam dignitatem evexit, ut esset similis, imo imago Dei; tum ut moneat hominem gratitudinis, ut suo Creatori obsequatur, ac imaginem sibi ab eo inditam, velut mobile pretiosissimum, integrum et illæsum omni cura tueatur, expoliat et perficiat, ac, si maculata vel abolita sit, omni studio reparet et restau-

ret, ut agat inter homines vitam divinam, imo quasi obambulans in terra Deus, aut sanctus in carne angelus. Vide Rabanum.

Porro Palacius sic exponit, *q. d.* Deus, formans Adamum, assumpsit formam humanam, ut significaret se aliquando eam hypostatice assumpturum ex virgine; et secundum illam, quasi imaginem, creavit Adamum. Verum hic sensus symbolicus est, non litteralis (uti ipse contendit), imo incertus, et forte falsus. Cur enim Deus assumeret formam humanam, cum necdum esset homo qui eam videre posset?

Præclare S. Ambrosius, lib. III *Ad Virgines*: «Contemplationem, inquit, corporis velut navis saburrâ suscipe, ne in tantis mundi fluctibus jactantiæ alicujus aura te circumferat.» Chrysologus, *serm.* 148: «Fecit, inquit, te esse de terra, ut esses tu dominus terrenorum, et esses ipsis in ipsius substantiæ communionem communis; nec tamen te terrenum terrestribus sic æquavit, ut non etiam cælestibus animatum te cælitus exæquaret; et ut esset tibi cum Deo ratio communis, corpus commune cum jumentis, dedit tibi animam de cælo, dedit tibi corpus de terra, ut in te nexa cæli terræque concordia servaretur.» Et de imagine Dei nonnullis interjectis: «Adhuc, inquit, quid adjiciat ad honorem tuum tuus Creator excogitat, in te imaginem suam ponit, ut teris invisibilem Conditorum visibilis imago præsentem poneret; et in terrenis dedit vices suas, ut non fraudaretur Domini vicario mundi tam larga possessio.» Unde infert: «Homo, quare tibi tam vilis es, qui tam pretiosus es Deo? quare sic honoratus a Deo, te ipsum taliter inhonoras?» imo Deum ipsum. Qui enim imaginem Dei, qualis est anima cujusque, inhonoras, Deum, cujus ipsa est imago, inhonoras. Unde S. Chrysostomus, *hom. 3 ad Popul.*, ex supplicio eorum qui violant imaginem Imperatoris, v. g. Theodosii, colligit quam a Deo puniendi sint qui violant ejus imaginem, puta animam proximi: «Quot, ait, Dei imagines non tantum dejecerunt, sed et conculcaverunt? Cum enim reum angas, cum dispolies, cum trahas, cum dejicias, Dei imaginem conculcas.»

2. ET ITERUM CONVERTIT ILLUM IN IPSAM, ET SECUNDUM SE VESTIVIT ILLUM VIRTUTE. — Syrus, *induit eum fortitudine*. Deus hominem creavit immortalem, ut, scilicet, quamdiu obediret Dei legi, mori non posset; sed homo per inobedientiam peccans, mortalem, mortisque reum se effecit: quare Deus secundum corpus eum in terram convertit, ut qui Dei legi et imagini præposuerat terram et terrenam, in eam rursus converteretur ex qua formatus erat.

ET SECUNDUM SE (Græce *καθ' εαυτούς*, id est secundum ipsos, puta secundum illorum naturam et conditionem) VESTIVIT ILLUM VIRTUTE. — Græce *εξήνθη*, id est, fortitudine et robore, tum corporis, tum animi, *q. d.* Deus dedit homini robur animi et corporis, ipsius naturæ et conditioni conve-

niens, proportionatum et congruum ad sua munia, tum mentalia, tum corporalia rite obeunda: aliud enim robur requirit bos, equus, leo, etc., aliud homo; nec enim homo requirit robur bovis et equi, sed humanis officiis accommodatum; secundo, *καθ' εαυτούς*, aliqui vertunt, contra seipsum induit eos robore, ut scilicet robuste dominantur suæ iræ et passionibus; tertio, Tigurina legit *καθ' εαυτούς*, id est secundum se; unde vertit, induit ipsos virtute sua. Quod secutus Jansenius: Deus, inquit, secundum se, puta, secundum Deum, vestivit illum virtute. Addit Palacius id fecisse secundum ipsos, in plurali, id est, juxta tres personas SS. Trinitatis, quarum homo est imago, quarumque virtutem roburque induit et representat. Sensus est, *q. d.* Deus fecit hominem ad suam imaginem et similitudinem, ideoque similem sibi fortitudinem illi indidit, fecitque ut homo et corpore esset robusto, et animum pariter haberet robustum, quo et omnia perspicere posset, et multa potenter præstare: hæc ergo sua fortitudine donavit, decoravit et circumcirea vestivit hominem Deus, ut scilicet, sicut de Deo ait Psaltes *Psal.* LXLII, 1: «Dominus regnavit, decorem indutus est, indutus est Dominus fortitudinem, et præcinxit se;» et *Psal.* CIII: «Confessionem et decorem induisti:» sic idem dicatur de homine, quod ex communicatione et dono Dei, robore et decore sit circumamictus, tum Adam ipse qui in perfecta ætate, robore, scientia et sapientia creatus est, tum quilibet e posteris ejus. Hoc robur per peccatum accisus est, mansit tamen potiori ex parte. Unde Adam post peccatum robustus et vegetus vivit annos 930, uti et posteris ejus omnes ante diluvium, *Genes.* v. Igitur integra hæc Adæ virtus et robur proveniebat ex justitia originali; per hanc enim, ut ait S. Prosper, lib. II *De Vita Contempl.* cap. XVIII: «Non inquietabat molesta sollicitudo quietum, non fatigabat labor anxius otiosum, non somnus opprimebat invitum, non amittendæ vitæ timor angebat de immortalitate securum. Habebat facilem victum, corpus ex omni parte sanum, tranquillum motum, cor mundum, ignarus pœnalis mali, habitator paradisi, expers peccati, capax Dei, cui orbis erat subjectus, nullus infestus, liber animus, et visibilis Deus.»

Græca concisa hos duos versus conjungunt in unum; sic enim duntaxat habent: *Dominus creavit e terra hominem, rursusque rediget ipsum in eandem*. Sic et Syrus, *Deus de terra creavit Adamum, et convertendo convertet eum ad medium ejus*, id est, in ipsam. Est hebraismus et syrisimus, quo medium rei vocatur res ipsa. Cætera vero, scilicet quod Deus creaverit hominem ad similitudinem suam, et vestiverit eum virtute, postponent et referunt ad versus sequentes, tam Græca quam Syrus.

3. NUMERUM DIERUM ET TEMPUS DEDIT (Syrus, *assignavit*) ILLI. — Tigurina, *attribuit dies numeratas*

statumque tempus hominibus, quia Adam et posteris ejus in paradiso vixissent longam ætatem nobis incognitam, sed a Deo definitam; post peccatum vero accidit hanc ætatem, scilicet ad 900 annos ante diluvium, post diluvium vero ad 400, mox ad 200, denique ad 100, 80 et 70, in qua perseveratusque adhuc tempora, juxta illud *Psal.* LXXXIX, 10: «Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni; si autem in potentatibus, octoginta anni; et amplius eorum labor et dolor.» Rursum, in particulari cuique homini Deus definit numerum annorum et dierum vitæ; sed eum cuique voluit esse incognitum, ut semper in Dei mortisque metu vitam agat honestam, piam et sanctam, juxta illud *Job.* XIV, 5: «Breves dies hominis sunt, numerus mensium ejus apud te est; constituisi terminos ejus, qui præteriri non poterunt.»

ET DEDIT ILLI POTESTATEM EORUM QUÆ SUNT SUPER TERRAM. — Syrus, *præfecit eos omnibus rebus sapientia sua*, *q. d.* Suum dominium Deus homini communicavit, ut, sicut Deus dominatur cælo et terræ, ita homo dominetur animalibus, bestiis, avibus, piscibus totique terræ, quasi Dei vicarius, et vice rex, imo vice Deus. Unde explicans subdit: «Posuit illius terrorem super omnem carnem.» Eximie S. Ambrosius, lib. VI, *epist.* 38: «Processit, ait, postremus creaturarum omnium homo, specie gratus, mente sublimis, ut omni creaturæ esset miraculo, in quo ad similitudinem æterni Dei *νοῦς* (id est mens, animus) esset æternus, humana specie amictus. Hinc est *νοῦς* animæ vigor, principatum animæ quasi rector sibi vindicans, quem, etiamsi non vident animalia cætera, tamen reformidant; sicut nos Deum, quem, quia non videmus, timemus, et eo plus metuimus, quo non videmus.»

4. POSUIT TIMOREM ILLIUS SUPER OMNEM CARNEM, ET DOMINATUS EST BESTIARUM ET VOLATILUM. — Tigurina, *omni animanti terrorem imposuit hominis, ut bestiis dominaretur ac volucris*; Syrus, *et iniecit timorem eorum omni carni, animali et volatili*, *q. d.* Quia Deus dedit homini dominium in animalia, feras et aves: hinc vicissim iniecit animalibus, feris et avibus, hominis reverentiam et timorem, ut scilicet hominem quasi dominum suum metuant, eique obediant. Per peccatum accisus est hic animalium timor, æque ac dominium hominis in illa. Cum enim homo inobediens fuit Deo, justo Dei judicio et vindicta, inobedientia sibi sensit pariter animalia, quin et membra propria propriosque appetitus. Non tamen prorsus interit: jumenta enim sponte obediunt homini, feras homo cogit sibi obedire, easque venando capit. Rursum mansit in nonnullis Sanctis plenum et integrum, qui ad primævam innocentiam accesserunt, qualis fuit S. Paulus, S. Antonius, S. Franciscus et similes. Unde sicut ante peccatum hoc dominium a Deo datum est homini, *Genes.* I, 26, sic post peccatum eidem redditum et confirmatum

est, *Genes.* IX, vers. 2. Ad utrumque enim locum respicit, imo utrumque citat hic Siracides. Vide ibi dicta.

Quocirca etiam leones hominibus verentur, et, si putant se ab hominibus conspici, in fugam se conjiunt; quin et tempore cicurantur juxta illud: «Longa dies homini docuit parere leones.» Unde et nonnullos Imperatores triumphasse legimus curru triumphali a leonibus tracto. Piscet hominis umbras vereri et fugere docet S. Basilius, *hom. 10 Hexam.* Elephantibus cicurari, hominibus in præliis et vectatione servire, docet experientia; unde Martialis:

Et molles dare jussa quod choreas,
Nigro bellua nil negat magistro.

Æthiopes enim fere præsumunt elephantibus, eosque regunt et ducunt quo volunt. Denique vocem hominis verentur equi, cervi, boves cæteraque animalia; et, si domestica sunt, illi obsequuntur: sit fera, horrent et aufugiunt. Cetus quoque subditur homini; licet id neget Theodoretus, *Quæst.* 20 in *Genes.* Audi S. Basilius, *hom. 10 Hexam.*: «Cetus tam immanis et ferus, nullo prope negotio per haec tenacius inhaerentem captivus abducitur, hominis ingenio et industria domitus et expugnatus, prædaque factus piscatori, exiguo ingenio immanis imbelli.»

Denique S. Gregorius, lib. XXI *Moral.* XI, ex eo quod ait: Dedit illis (scilicet animalibus, non hominibus) terrorem, colligit hominem licet prælatum, homini subdito non terrori, sed amoris esse debere. «Homo quippe, inquit, animantibus, non autem hominibus natura prælatus est, et ideo dictum est ut ab animalibus, non autem ab hominibus timeatur; contra naturam enim superbire est, et ab æqualibus velle timeri.» Tyranni ergo vox est: «Oderint, dum metuant.»

5. CREAVIT EX IPSO ADJUTORIUM SIMILE SIBI, — hoc est, ut Tigurina, *formavit ea eo adjutricem similem sibi*, scilicet Evam, quæ quasi uxor adjuvaret ipsum tum in procreandis prolibus, tum in regenda familia reque familiari administranda. Unde apud Romanos prisca erat Romuli lex, teste Dionysio Halicarnasseo lib. II *Roman. Antiquit.*, ita sanciens: «Mulier viro legitime conjuncta, fortunarum et sacrorum illi socia esto; utque domus ille dominus, ita hæc domina.» Sic et Græci alique uxores vocabant dominas. Vide Aristotelem, VIII *Ethic.* cap. X, et Tiraquellum in *Leg. Connub.* lib. V, num. 11 et seq. Unde S. Ambrosius, lib. V *Hexam.* cap. VII: «Non es, ait, dominus, sed maritus; non ancillam sortitus es, sed uxorem; gubernatorem te Deus voluit esse sexus inferioris, non præpotentem. Redde studio vicem, redde amoris gratiam. Vipera (cum mas ad feminam accedit) venenum suum fundit: tu non potes duritiam mentis deponere?» Hinc videas et rideas fabulas Platonis in *Convivio*, dum ait: «Tunc temporis tria erant hominum genera, quoniam mæ-

culum, ipso rerum primordio, solis foetus erat; femineum, telluris; utriusque vero sexus particeps, lunæ: utriusque enim lunæ est particeps. Orbiculari vero erant et figura et motu, quia parentum similia; maximis ideo erant et corporis et animi viribus. Diis igitur bellum inferre conati erant, et in cœtum ascendere, et cætera, e quibus, fabellis fabellas attexens, nugarum catenam contextit.»

Post hæc verba Complutenses addunt, *septam autem mentem illis donavit dividens, et septimum sermonem* (qui est) *interpretatio operationum ejus, quasi numeret hic septem dotes homini a Deo inditas. Prima est, quod creavit eum ad suam imaginem; secunda, quod vestivit eum virtute; tertia, quod numerum dierum dedit illi; quarta, quod dederit potestatem et dominium omnium terrestrium; quinta, quod ejus terrorem indiderit animalibus; sexta, quod dederit ei mentem; septima, quod dederit ei sermonem.* Tigurina vero hæc verba postponunt, subjiciuntque versui sequenti; sic enim habent, *judicium, linguam, oculos, aures et cor dedit eis ad cogitandum, sexto quoque loco mentem donavit, impertiens, et septimo sermonem operibus suis explicandis, q. d. Deus dedit homini septem dotes, primo, rationem sive judicium; secundo, linguam; tertio, oculos; quarto, aures; quinto, cor; sexto, mentem; septimo, sermonem.* Verum hæc verba nec Græci codices Romæ emendati et cæteri, nec Syrus, nec illi Latini habent; unde ab aliquo inserta videntur explicationis gratia; nam sermo explicat linguam, mens explicat cor. Adde, dotes homini datas plures hic enarrari quam septem, uti mox ostendam.

CONSILIUM, ET LINGUAM, ET OCULOS, ET AURES, ET COR DEDIT ILLIS EXCOGITANDI, ET DISCIPLINA INTELLECTUS REPLEVIT ILLOS. — Consilium, id est, vim et facultatem consultandi, deliberandi, eligendi. Unde Tigurina vertit, *judicium* dedit illi; hæc enim vis insita est menti et rationi hominis, qua carent cætera animalia. *Secundo*, dedit illi *linguam*, ut quod mens per consilium deliberavit, id lingua excipiat, proferat, aliisque communicet et explicet, idque voce distincta et articulata; quare sicut soli homini data est mens et consilium, sive rationis judicium, sic et soli data est lingua sermoque articulatus: bruta enim, quia carent mente, hinc carent et lingua voceque articulata, qua sua phantasmata promant; nullas enim habent relationes, nullos discursus, nulla consilia, quæ enuntient; sed tantum conceptus phantasie, et affectus appetitus sensitivi, quos voce articulata rugiendo, hinniendo, mugiendo, latrando, satis significant. Loquela ergo in homine est actus effectusque rationis et consilii, ideoque ejusdem index et interpret.

Addit *oculos et aures*, quia hi sunt sensus consilii et disciplinæ. Unde sicut solus homo habet conceptus distinctos in mente, et voces articula-

tas in lingua: sic et eandem solus percipit habetque in auribus, ac per eas disciplinas omnes percipit. Idem dico de oculis: iis enim legi voces articulatas scripto consignatas, quibus disciplina omnis in libris chartisque conscripta legitur.

Denique dedit homini soli *cor*, id est, intellectum et ingenium *excoGITANDI* omnes artes et disciplinas. Unde Syrus vertit, *creavit os et linguam, oculos et aures, et cor ad intelligendum.* Atque hac ratione disciplina intellectus, id est, ut alii vertunt, *scientia intelligentiæ*, qua scilicet res quaslibet intelligit, et intellectu comprehendit, *replevit illos.* Adde, Deum Adamo in creatione intudisse scientiam omnium rerum naturalium: ex hac enim Adam omnibus avibus et animalibus congrua indidit nomina, quæ singulorum naturam exprimerent, uti dixi *Genes. II. vers. 19 et 21.*

Porro mirum artificium, æque ac beneficium Dei elucet in hisce membris: lingua enim, *primo*, discernit sapes omnis generis, atque ex iis noxios cibos dignoscit et respuit, commodos vero utilesque secernit et accipit; *secundo*, lingua curat vulnera, uti videmus canes lingendo suas hominumque plagas sanare; *tertio*, lingua vocem edit non tantum confusam in brutis, sed et articulatam in hominibus. Unde Cicero, lib. II. *De Natura deor.*, linguam vocat plectrum oris, chordas vero dentes. Et S. Ambrosius, lib. VI. *Hexam.* cap. IX: «Lingua, ait, non solum in loquendo, sed etiam in edendo munus pretiosissimum est: ea enim velut plectrum loquentis et quædam edentis est manus, quæ defluentem cibum dentibus suggerit ac ministrat.» Porro in homine lingua est mollis et versatilis, ideoque infinitas vocum varietates, tonos et melodias edere potest. Unde subdit S. Ambrosius: «Soli homines ore exprimimus quæ corde sentimus; itaque cogitationes tacite mentis oris sermone signantur. Quid est igitur os hominis, nisi quoddam sermonis aditum, fons disputationis, aula verborum, promptuarium voluntatis? Absolvimus velut quamdam humani cordis regiam, in qua licet sit quædam quantitas portionis, forma tamen universitatis est.» Et Cicero loco citato: «Hæc, ait, cohortamur, hæc persuademus, hæc consolamur afflictos, hæc deducimus perterritos a timore, hæc gestientes comprimimus, hæc cupiditates iracundiasque restringimus: hæc nos juris, legum, urbium societate devinxit; hæc a vita immani et fera segregavit.» Oculi *scilicet* in homine quod in cælo sol et luna, quod in terra fontes. Unde Hebr. *ay ain* et oculus et fontem significat; quod enim in terra est fons, hoc in homine est oculus, ut instar fontis juges lacrymarum imbres ad Deum effundat. Porro Deus «*lucricos, inquit Cicero loco citato, oculos fecit et mobiles, ut declinarent, si quid noceret, et aspectum quo velent facile converterent, eosdemque introrsum locavit, ut et fronte ac superciliis tegerentur, ne pulvere aliave re læderentur.* Unde S. Ambrosius,

loco citato: «Inter hæc, ait, medii sunt oculorum orbis, et tuti ad cavendum, et ad intuendum liberi, et decori ad gratiam, utpote in crystalli speciem refulgentes; in quorum medio pupillæ sunt, quæ videndi munus operantur, etc. Unde tutum auxilium postulans Propheta *Psalms. XVI.*, ait: Custodi me, Domine, ut pupillam oculi, ut protectionis divinæ fieret ei tam sollicita et tam fida custodia, quam pupillam oculi tutissimo quodam naturæ vallo munire dignatus est.» Quare oculus dici quasi occultos, quos scilicet Deus tot tegminibus occultuit, censet Varro apud Lactantium, *De Opif. Dei*, cap. X. Aures omnes sonorum, etiam articulorum, species, eorumque sensa et significata percipiunt. Unde in homine auditus est sensus disciplinæ. Vox autem per aures sinuatis meatibus progreditur ad auditum, «*ut in earum finibus, ait ibidem S. Ambrosius, repercussa, sine offensione interiores ingrediatur anfractus.* Nam nisi ita esset, quis non ad omnem fortioris vocis sonum attonitus redderetur? etc. Sinuatio autem interiorum aurium modulandi quemdam numerum præstat, et disciplinam: siquidem per anfractus aurium quidam rhythmus efficitur, et modulis quibusdam ingressæ sonus vocis exprimitur.» De hoc cæterisque hominis membris, mira que eorum fabrica, officii et usibus, vide ibidem S. Ambrosium, S. Basilium, Ciceronem, ac Galenum et Aristotelem, *De Partibus animal.*; Plinium, lib. XI, cap. XXXVII; Lactantium, lib. *De Opificio Dei*, cap. VIII, et sequent., et alios.

Nota: Sævacides hic quatuordecim dotes a Deo mini inditas assignat, ut ex singulis peculiaribus obligationem illiciat, quæ hominem exstulet ad Dei cultum et obsequium.

Prima vers. 1 est, quod Deus creavit hominem de terra; ergo homo ut creatura, totum quod est, debet suo Creatori: illud igitur illi impendat et offerat. Rursum, memor suæ originis et vilis materiæ, profunde se sub Deo humiliet. Ut quid enim superbit terra et cinis? ut quid superbit nihilum? homo enim ex nihilo creatus est, ac ex se nihil est, et in nihilum quolibet momento rediret, si Deus ab eo manum suam subduceret.

Secunda, quod Deus creavit hominem ad suam imaginem et similitudinem. Jugiter ergo hanc imaginem intueatur, videaturque cujus sit imago, ac consequenter Deum quasi exemplar suum semper respiciat, illi se moresque suos assimilare satagat, ut ejus sanctitatem plane referat, Deusque in eju anima quasi in viva imagine resplendeat. «*Animam nostram commendavit nobis Deus, servemus depositum quale accepimus, ait S. Antonius apud S. Athanasium.*»

Tertia, vers. 2, quod Deus rursus convertet hominem in terram ex qua sumptus est; ergo homo terrena ut caduca contemnat, ac ad mortem brevi venturam sobrie, pie et juste vivendo se præparet.

Quarta, quod suam virtutem et robur Deus homini contulerit; utatur ergo homo robore corporis ad agriculturam, artes mechanicas aliosque labores honestos, ac robore animi ad resistendum mundo, carni et dæmoni.

Quinta, vers. 3, quod numerum annorum et dierum vitæ illi assignarit, eumque brevem et exiguum: ergo homo singulos annos, dies, horas, imo momenta recte expendat, ac merita bonorum operum acquirat, quia inde vivere debet per omnem æternitatem, præsertim quia hic numerus homini est incognitus. Dicat itaque sibi quotidie: Forte hodie moriar; vivam ergo sancte et ferventer quasi hodie moriturus. «*Cur non ad lueranda regna cœlestia ultro relinquimus, quod lucis istius fine perdendum est? nihil eorum curæ sit Christianis, quæ secum auferre non possunt, ait S. Antonius.*»

Sexta, vers. 3, quod dederit illi dominium animalium et terræ totius; eo ergo utatur juxta voluntatem Dei, qui hoc dominium illi contulit, ejusque administrati rationem exactam ab eo repetet.

Septima, vers. 4, quod animalibus et avibus indiderit erga hominem reverentiam et obedientiam; eandem ergo præstet homo Deo ac Domino suo.

Octava, vers. 5, quod Adæ dederit sociam, scilicet uxorem Evam, copulando eos matrimonio. Homo ergo, qui sui juris est, matrimonium cum ea quam volet ineat, illudque prout a Deo institutum ac sancitum est, sancte et inviolabiliter colat, nec ad scorta, aliasque vagas et innaturales libidines declinet.

Nona, vers. 5, quod dederit homini consilium, linguam, oculos, aures et cor; ergo utatur consilio, ut prudenter eligat quod eligendum consulit, suadetque recta ratio et fides; utatur lingua, ad Dei laudem; oculis, ut videat creaturas, in iisque intueatur et celebret Creatorem; auribus, ut audiat verba Dei et Sanctorum; corde, ut amet Deum, illudque integrum et purum reddat factori suo.

Decima, vers. 6, quod dederit homini fidem et scientiam; fide ergo credat in Deum, scientia contempletur opera ipsius, ut ex eis opificem agnoscat, laudet, celebret, glorificet. Unde S. Ambrosius, lib. *De Instit. virg.* cap. XI: «*Cur, inquit, sæculo potius laboramus, et fraudamus animam nostram tantæ bonitatis dispensatione, qui nulli alii, nisi huic Domino servire deberemus?*»

Undecima, vers. 9, quod dederit eis legem vitam, legi ergo per omnia obediat, ut vitam præsentem et æternam consequatur.

Duodecima, vers. 10, quod cum eis inierit pactum de danda eis hereditate sua, et regno cœlesti, si voluntatem ejus adimpleant; igitur voluntati Dei se super omnia conforment, ut ejus hereditatem et regnum adipiscantur.

Decima tertia, vers. 14, quod cuique genti præ-

posuerit rectores, tum angelos, tum homines; illorum ergo regimen ductumque sequantur, ut ab eis non castigari, sed honorari mereantur. Rursum quod fideles et Sanctos Deus ipse per se suamque gratiam regat. A Deo ergo possideri regique se sinant, imo assidue orent et ambient, dicantque cum Psalte: « Ut jumentum factus sum apud te. » Præclare S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 42, hominem hisce epithetis velut elogiis circumscribit: « Verbum artifex, inquit, hominem fabricatur velut alterum quemdam mundum, in parvo magnum; in terra collocat angelum alium, mixtum adoratorem, visibilis naturæ spectatorem, intellectualis mystem, eorum quæ in terra sunt regem; superis autem subditum, terrenum et cœlestem, caducum et immortalem, visibilem et intelligibilem, medium inter magnitudinem et humilitatem, eundem spiritum et carnem, etc., animal animi ad Deum nutu et propensione, divinitatem consequens. »

6. CREAVIT ILLIS SCIENTIAM SPIRITUS, SENSU IMPLERIT COR ILLORUM, ET MALA ET BONA OSTENDIT EIS. — Quæres, quænam est scientia spiritus data homini a Deo? *Primo*, Lyranus scientiam proprie accipit pro cognitione conclusionum quæ e suis principiis demonstrantur; per spiritum accipit intellectum, qui est habitus principiorum, quo cognoscuntur ipsa principia scientiarum; scientia ergo spiritus, est scientia sive demonstratio, quæ e suis principiis per intellectum cognitis educitur, et clare cognoscitur.

Secundo, Palacius, per disciplinam intellectus quæ necessit, accipit scientiam naturalem; per scientiam spiritus, omnem theologiam, q. d. Deus indidit Adæ fidem principiorum Theologiæ, et inde scientiam conclusionum: hæc enim est scientia spiritus; fuit igitur Adam doctissimus philosophus, et absolutissimus theologus. Rursum dedit ei sensum, id est, acumen et profunditatem ingenii, quo omnia quæ illi infusa erant, profundissime intelligebat. Denique bona et mala ostendit eis, id est, ostendit illis splendorem boni, et fœditatem mali. Non uti nos, qui bona et mala audimus, sed pulchritudinem illorum, et horrorem istorum ignoramus; at Adam et Eva, pondera illorum et istorum cognoscentes, peccarunt. O ingentem miseriam! Hæc Palacius. Vide D. Thomam et Scholasticos I part., *Quæst.* XCIV, art. 3 et seq., ubi docent quanta et quam excellens fuerit scientia Adæ a Deo infusa.

Tertio, Jansenius per spiritum accipit mentem, q. d. Dedit homini scientiam mentis, quia per infusum lumen naturale dedit ei cognitionem prudenter disponendi temporalia, et per impressam menti eorum legem naturalem, agnoscendi quid malum et quid bonum esset.

Quarto, proprie et genuine scientia spiritus est scientia rerum spiritualium, puta cognitio Dei, angelorum, virtutum, gratiæ, gloriæ. Talis scientia est fides, sapientia, theologia, ac præsertim sa-

era ac fidelium ethica, quæ spiritum hominis docet, dirigitque ad Dei cultum et ad beatitudinem cœlestem. Hæc enim est scientia spiritus, id est spiritualis, quam distinguit a disciplina intellectus, id est, intelligentiæ naturalis. Unde et subdit: « Et sensu, » id est, prudentia qua sapiant, et quasi sentiant res spirituales; « implevit cor illorum, et mala et bona ostendit eis: » mala, scilicet tam culpæ, quam pœnæ et gehennæ; bona, tam virtutis et sanctitatis, quam gloriæ et felicitatis, q. d. Ostendit eis quanta mala maneant male agentes, et quanta bona bene viventes. Et hoc sensu Christus et Paulus accipiunt nomen spiritus pro fide, gratia cæterisque rebus spiritualibus, ut *Joan.* cap. VI, 64: « Spiritus est qui vivificat, caro non prodest quidquam. » *Galat.* v, 22: « Fructus spiritus est charitas, gaudium, pax, » etc. Et vers. 16: « Spiritu ambulate, et desideria carnis non perficietis. » *Rom.* VIII, 6: « Prudentia carnis mors est, prudentia autem spiritus vita et pax. »

Dicitur hæc scientia spiritus ob quatuor rationes, juxta quatuor genera causarum: *primo*, a materia et causa materiali, quia ejus objectum et materia sunt res spirituales; *secundo*, a causa efficienti, quia eam efficit et inspirat Spiritus Sanctus; *tertio*, a causa formali, quia ipsa in se spiritualis est et divina, mentemque hominis spiritaliter efficit et divinam; *quarto*, a causa finali, quia tendit ad finem spiritaliter, puta ad consecutionem virtutum, gratiæ et gloriæ, atque ad ipsam Dei visionem quasi ad suum finem et beatitudinem eternam. Porro hanc scientiam spiritus Deus inchoate dat omnibus fidelibus, perfecte vero solis justis et sanctis, qui orando eique cooperando illam totis viribus ambiunt. Hinc ait: « Creavit illis scientiam spiritus; » creavit, id est, creando eis indidit. Rursum, non e potentia subjecti, puta mentis, illam quasi generando, naturaliter eduxit, sed supernaturaliter quasi creando inspiravit. Porro Græca concisa hæc tantum habent, scientia intelligentiæ replevit eos, et bona malaque ostendit eis; Tigurina, replevit illos ingeniosa scientia, et eis bona simul et mala indicavit; Syrus, sapientia et consilio replevit cor eorum, bonum et malum docuit eos.

7 et 8. POSUIT OCULUM SUUM SUPER CORDA ILLORUM, OSTENDERE ILLIS MAGNALIA OPERUM SUORUM, UT NOMEN SANCTIFICATIONIS COLLAUDENT, ET GLORIARI IN MIRABILIBUS ILLIUS, UT MAGNALIA ENARRENT OPERUM EJUS. — Rabanus, Lyranus et alii legant, posuit oculum ipsorum, quod sic explicat Lyranus: Dedit intellectui hominum virtutem super se reflectendi, ad ostendendum illis magnalia operum suorum. Per hoc enim quod anima intellectualis est super se reflexiva, maxime proficit in scientia. Verum legendum est cum Romanis, Græcis et Syro, posuit oculum suum. Per oculum intelligit tum curam et providentiam Dei, ut ostendi *Jerem.* I, 11; tum ejusdem illuminationem: utriusque enim symbolum est oculus. Dei enim oculus, quia lucidissi-

mus et fulgidissimus, omnia illuminat, declarat, conspicua et perspicua facit, juxta illud *Proverb.* XXII, vers. 12: « Oculi Domini custodiunt scientiam. » Et *Ecclesi.* XI, 13: « Oculi Dei respexit illum. » *Ecclesi.* XXXIV, vers. 19: « Oculi Domini super timentes, etc., exaltans animam, et illuminans oculos. » *Psal.* LXVI, 2: « Dominus misereatur nostri, et benedicat nobis, illuminet vultum suum super nos. » *Psal.* CXVIII, 135: « Faciem tuam illuminata super servum tuum. » *Psal.* XXXII: « Firmabo super te oculos meos. » Hinc septem oculi sunt septem Angeli mundi directores et gubernatores, *Apoc.* v, 6, et *Zachar.* XL, 10. Sic *Job* cap. XXIX, ait: « Oculus fui cæco, et pes claudus. » Et *Salomon Proverb.* XXIII: « Oculi tui vias meas custodiunt. »

Sensus est, q. d. Deus sua scientia et gratia quasi oculo fulgidissimo illustravit corda hominum, ut per eam ostenderet magnalia operum quæ fecit, tum in creatione et gubernatione mundi, tum in singulari sua providentia quam exhibuit Abrahamæ, Isaac, Jacob, Noe, Mosi, cæterisque Patriarchis et Prophetis; tum in protectione vel punitione populi sui: v. g. miram suam potentiam, qua per tot plagas et portenta eduxit Israelitas ex Ægypto sicco pede per mare Rubrum, ibique per quadraginta annos deduxit per columnam ignis noctu, et nubis per diem, ac pavit eos manna, cibo cœlesti, etc. Porro hæc ostendit hominibus ad hoc, ut fideles ex illis nomen sanctificationis, id est, sacrosanctum Dei nomen, collaudent; et gloriantur apud fideles Judæos, et apud Gentes infideles, de hisce mirabilibus Dei sui prodigiis et facinoribus, ut eorum magnalia eis enarrent, itaque eos ad Dei timorem, amorem et cultum invitent et pelliciant. Unde Tigurina vertit, *adjectit ad corda eorum oculum suum, ut edoceret eos operum suorum magnificentiam; dedit his gloriari miraculis suis perpetuo, ut prudenter enarrent opera ipsius, et electi nomen sanctum ejus collaudent; Syrus, cor ad intelligendum assignavit illi, ut ostenderet ei præstantiam operum suorum, ut intelligeret prodigia sua, et essent narrantes in mundo timorem ejus, et nomen sanctitatis ejus essent glorificantes.*

Alludit ad pueros et servos qui jugiter intuentur oculum magistri et heri, eoque docentur et diriguntur; quocumque enim vident ferri oculum magistri et heri, eodem ipsi suos convertunt, illud legunt, discunt, faciunt, exsequuntur. Quare oculus magistri regit puerum, oculus domini saginat equum. In oculis enim magistri videntur sibi videre et legere nutum, mentem, doctrinam, voluntatem, imperium, iram, favorem, vindictam ipsius. Oculus ergo magistri docet eos, quid ipse cogitet et velit.

Allegorice, Palacius (Ecce ipse id putet esse litterale) per magnalia accipit Verbi incarnationem, puta Jesum Christum; magnalia enim exhibita Abrahamæ, Isaac, Jacob, Noe, Mosi, etc., figuræ

fuerunt repræsentantes magnalia Christi. Deus, inquit, ut ostenderet suum erga homines amorem, statuit ostendere illis magnalia operum suorum. Et quia inter omnium operum magnalia maximum est opus incarnationis Verbi, ideo hinc videtur probari Adamum novisse Filii Dei incarnationem. Qua de causa dixit: « Relinquet homo patrem, et adhærebit uxori suæ; » inde enim erat Filius Dei carnem sumpturus, scilicet ex patribus, qui ex Eva erant nascituri. Porro quod ait: « Ut nomen sanctificationis collaudent, » Hebræi referunt ad nomen Dei tetragrammaton, quod revelavit Deus Adæ. Ita Reuchlinus. Sed melius diceretur, quod Filius Dei revelavit suum nomen Jesus, in quo sanctificamur. Si enim incarnationem Deus revelavit, nonne facile erat et consequens nomen incarnati revelare? Subdit: « Et gloriari in mirabilibus. » Ita plane si Deus hominibus suam incarnationem revelavit, habent homines de quo plane gloriari possint. Quid enim gloriosius quam talem fratrem habere? Si gloriosum est ejus stigmata in corpore portare, nonne gloriosum fratrem esse? Sed quia scriptum est: « Qui gloriatur, in Domino gloriatur; » ideo subdit: « Ut magnalia enarrent, » id est, gloriantur homines de Deo homine; sed eam gloriam in Deum tantarum rerum operatorem rejiciant. Et hactenus de hominis in lege naturæ institutione. Hæc Palacius.

9 et 10. ADDIDIT ILLIS DISCIPLINAM, ET LEGEM VITÆ HEREDITAVIT (quasi hæreditatem contulit, aut potius hæreditare fecit) ILLIS; TESTAMENTUM ÆTERNUM CONSTITUIT CUM ILLIS, ET JUSTITIAM ET JUDICIA SUA OSTENDIT ILLIS. — Undecimum est hoc Dei in homines beneficium, scilicet, quod per Moysen dederit Israeli, et per eum cæteris gentibus legem, quam vocat disciplinam, Græce ἐπιταγή, id est scientiam, tum quia lex homines quasi discipulos docet, qua ratione honeste vivere debeant; tum quia eorum mores et passiones disciplina recte rationis coerct, format et componit; tum quia instar disciplinæ castigat hominum vitia, eisque meritis pœnas intentat, ac metu earundem a peccatis refrenat. Lex enim est disciplina homini, sicut frenum est disciplina equo, docens eum in quam partem progredi debeat.

Secundo, dicitur lex vitæ quia præstat vitam præsentem felicem et longævam (hæc enim a Deo promissa erat Judæis legem servantibus), ac futuram beatam et æternam.

Testamentum significat pactum et fœdus, quod cum Hebræis per Moysen pepigit Deus de danda eis terra promissa, si eum colerent, ejusque legem servarent. Quare in testamento comprehenditur Dei latria, et cultus ab ipso præscriptus per leges ceremoniales de sacrificiis, lustrationibus, oblationibus, decimis, primitiis, votis, etc.; sicut per judicia intelliguntur leges judiciales, quæ jus fasque respectu proximi præscribant; et sicut per legem et disciplinam intelligitur lex naturalis,